

Калиновська Анастасія Ігорівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 212 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чеханюк Леся Володимирівна,
доцент кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Тема обмеження прав людини є однією з ключових у сучасному праві, оскільки відображає баланс між необхідністю забезпечення безпеки держави та суспільства і збереженням фундаментальних свобод особи. У демократичному суспільстві жодне право не є абсолютним (за винятком окремих категорій), а отже – може бути обмежене, однак виключно на підставах, визначених законом, і у спосіб, що відповідає принципам пропорційності, необхідності та законності. У цьому контексті важливим є аналіз як міжнародних стандартів обмеження прав людини, так і національного регулювання, що формує практику України в умовах викликів, зокрема збройного протистояння або надзвичайних ситуацій.

Міжнародні акти, зокрема такі як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Європейська конвенція з прав людини [1; 2; 3], формують універсальні критерії допустимості обмежень. Вони визначають, що права можуть обмежуватися лише у випадках, коли це необхідно для забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, громадського порядку або прав і свобод інших осіб, і лише тією мірою, яка є пропорційною поставленій меті. Особливу увагу міжнародні стандарти приділяють відмежуванню абсолютних прав, які не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних умовах, від прав відносних, у межах яких можливе певне втручання держави.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) відіграє ключову роль у конкретизації змісту цих стандартів. У своїх рішеннях Суд неодноразово наголошував, що свобода слова, свобода зібрань або право на повагу до приватного життя можуть бути обмежені лише тоді, коли втручання має достатнє правове обґрунтування, переслідує легітимну мету та є пропорційним [4]. Суд підкреслює, що вимога «необхідності у демократичному суспільстві» передбачає реальну й об'єктивну потребу у втручанні, а не формальний підхід держави [5]. Практика ЄСПЛ стала основою для формування національних правозастосовних підходів у багатьох країнах, зокрема й в Україні.

Окреме місце посідає питання обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану. Міжнародне право допускає відступ від окремих зобов'язань держави, але лише у разі офіційного проголошення особливого правового режиму та за умови, що такі заходи є суворо необхідними для подолання загрози життю нації. При цьому абсолютні права залишаються непорушними за будь-яких обставин. Держава зобов'язана також інформувати міжнародні органи про характер і обсяг тимчасово запроваджених обмежень.

Українське законодавство у сфері обмеження прав людини ґрунтується на положеннях Конституції України, яка чітко визначає, які права можуть бути тимчасово обмежені, а які є абсолютними [6]. Умови і порядок запровадження таких обмежень регулюються законами про правовий режим воєнного та надзвичайного стану, законом про Національну поліцію, законом про боротьбу з тероризмом та іншими нормативними актами. У період воєнного стану в Україні застосовуються різні форми обмеження прав: комендантська година, контроль за пересуванням, перевірка документів, регулювання доступу до інформації, обмеження масових заходів у небезпечних регіонах [7]. Такі заходи мають тимчасовий характер і спрямовані на захист життя й безпеки громадян.

Важливу роль у визначенні меж допустимості державного втручання виконує Конституційний Суд України, який оцінює, чи відповідають запроваджені обмеження принципу пропорційності та чи не звужують вони зміст і обсяг прав людини [8]. Рішення Суду формують національну правозастосовну практику, що дозволяє уникати надмірного втручання держави в особисту сферу громадян.

Отже, обмеження прав людини є допустимим у демократичній державі лише за умов суворого дотримання міжнародних стандартів, верховенства права та принципу пропорційності. Міжнародна практика й національне законодавство України визначають чіткі критерії такого втручання, забезпечуючи баланс між потребами безпеки й захистом фундаментальних прав. У сучасних умовах, коли Україна перебуває в стані збройної агресії, дотримання цих принципів є особливо актуальним, оскільки саме вони гарантують збереження демократичних інститутів і повагу до людської гідності навіть у найскладніші періоди.

Важливо звернути увагу на низку додаткових аспектів, які поглиблюють розуміння механізмів обмеження прав людини. Одним із таких аспектів є визначення меж втручання держави у приватну сферу громадян, що набуває особливого значення в умовах стрімкої цифровізації та розвитку технологій спостереження. Питання збереження приватності постає як одне з ключових, оскільки навіть за умов воєнного чи надзвичайного стану держава повинна зберігати баланс між безпекою та повагою до особистого життя.

Не менш важливим є осмислення пропорційності заходів, які вводяться під час особливих правових режимів. Тимчасове звуження деяких прав може бути обґрунтованим, однак кожне з таких рішень має підлягати ретельній правовій оцінці. На практиці це стосується як обмеження свободи пересування чи проведення масових заходів, так і запровадження підвищеного контролю з

боку органів правопорядку. Важливо, щоб такі заходи не виходили за межі необхідного та не перетворювалися на інструмент необґрунтованого тиску.

Суттєву роль у захисті прав людини відіграє й судовий контроль. Він забезпечує можливість швидкого та ефективного реагування на випадки зловживання владою, що особливо важливо в умовах, коли права можуть бути тимчасово обмежені. Незалежність судової влади та гарантії доступу до правосуддя стають вирішальними чинниками у збереженні демократичності державних інституцій.

Окремої уваги заслуговує питання інформування населення про запроваджені обмеження. Дотримання прав людини нерідко порушується не через незаконність дій держави, а через відсутність належної та зрозумілої інформації для громадян. Забезпечення відкритості та прозорості влади є важливою умовою правомірного запровадження будь-яких обмежень.

Також необхідно враховувати відповідальність держави за неправомірне звуження прав людини. Ефективні механізми відшкодування шкоди та механізми оскарження рішень органів влади формують основу довіри громадян до правової системи. Ці питання залишаються актуальними не лише з точки зору внутрішнього законодавства, але й у контексті міжнародно-правових зобов'язань України.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини (1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) (1950). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів. 3-тє вид., допов. К.: ВАІТЕ, 2020. 276 с. URL: chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://nsj.gov.ua/files/1644491793%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B2%20%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD.%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%96_3-%D1%82%D1%94%20%D0%B2%D0%B8%D0%B4..pdf
5. Практика Європейського суду з прав людини (рішення). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
7. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Про Конституційний Суд України. Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>